

ברגן-בלזן בישראל
IRGUN SHERIT HAPLETA

ארגון שארית הפליטה
BERGEN-BELSEN ISRAEL

הקול שלנו

אונדזער שטימע

Our Voice

סגירת מעגל
(כתבה בעמוד 3)

Bulletin No. 10
September 2015

גיליון מס' 10
תשרי תשע"ו ספטמבר 2015

חברים יקרים,

אני שמחה לקדם את פניכם בגיליון חגיגי ומיוחד זה, המוקדש במלואו לאירועי שנת ה-70 לשחרור מחנה ברגן-בלזן על-ידי הצבא הבריטי. ב-15 באפריל 1945 שמעו כ-55,000 גברים, נשים וילדים אסירי המחנה, קול צלול ורם: "אתם משוחררים!". קפטן **דרק סינגטון** היה החייל הבריטי הראשון שבכנס למחנה הריכוז הידוע לשימצה. בספרו "הדמעה" כתב אבי **רפאל אולבסקי** ז"ל על רגע השחרור: "על הסנק ניצב חייל חמוש וקסדה לראשו. הוא החזיק בידיו רמקול וקרא ללא הרף: "חופשיים אתם!". לפתע הניח החייל האנגלי את הרמקול מידיו, שח כלפינו, וקול שבור ובכייני התפרץ מגרונו: 'עמך? יהודים? - שאל, געוואלט, ריבוננו של עולם! יכן, עמך! - נדנו בראשינו, - יהודי? באמת חייל יהודי?'

החייל התנפל עלינו עד שקסדת הפלדה שלראשו כיסתה גם את ראשינו. הוא לא יכול יותר להתאפק ועיניו מלאו דמעות. ושלושתנו פרצנו בכי-תמרוקים..."

את שלושת אחייניו של **דרק סינגטון** פגשנו בקונצרט הגאלה בהנובר ונפלטנו זה על צווארו של זה, הפעם בשמחה, לא בכי. סבירת מעגל.

גם **המלכה אליזבת השנייה** סוגרת מעגל: היא הגיעה לביקור היסטורי מלכותי ראשון באתר הזיכרון בברגן-בלזן במלאת 70 שנה לשחרור המחנה על-ידי הלוחמים הבריטיים. זהו רגע מיוחד, שכן השנה הצבא הבריטי עוזב את מחנה הוהנה, מחנה העקורים לשעבר, שבו שכן עשרות שנים ושבע לבריטניה. סגירת מעגל.

בגיליון תמצאו כתבות מגוונות על שפע האירועים והחגיגות בארץ ובגרמניה. זאת ההזדמנות להודות למארחים המארגנים. ברצוני לייחד את דברי לאנשים שמאחורי הקלעים. לכל מי שתכננו, ודאגו לתקציבים, ומימנו, ואירגנו, וטרחו, ועמלו ימים ולילות וטיפלו בכל פרט גדול קטן, ועשו כל זאת בכונות רבה ובסבלנות אין קץ. אזכיר כמה שהיה לנו קשר ישיר איתם.

תודות מקרב לב לד"ר **ינס-כריסטיאן וגנר** ולעו"ד **מיכאל פירסט** אשר ניצחו על המלאכה. לשרת החינוך **פראוקה היילינגטאט**, שתמכה ועודדה ואישרה תקציבים. לד"ר **תומאס ראה** ולאנשי הצוות המופלאים של עמותת ההנצחה בברגן-בלזן ובמיוחד **לסטפאני ביליב**, **סילקה מאיירהוף-קלר**, **מיכאל פשל** ואנשי שטיפלו במשלחת הישראלית שמנתה מעל 60 איש, ושעמדתי בראשה. תודה מיוחדת ל**אריה אולבסקי**, שטיפל יחד איתי בארגון המשלחת. תודות גם ל**מוניקה גדקה**, **ברנד הורסטמן**, **מרטינה שטאץ**, **קלאוס טצלר**, **דיאנה גרינג**, **הייקה רודולף**, **סינתיה ויטמן**, **קטיה זיבולד**, **אלקה שונדובה**, **מרי סופר**, לראש העיר **צלה דירק-אולריך מנדה ולסבינה מיינהרט**.

באחולי שנה טובה, שנת שלום, אושר ובריאות.

יוכי ריץ-אולבסקי

הקול שלנו - אונדזער שטימע Unzer Sztyme - Our Voice

בהוצאת ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל
The Organization of Bergen-Belsen Survivors, Israel

ת"ד 8199, תל אביב-יפו 61081

P.O.Box 8199, 61081 Tel-Aviv, ISRAEL

belsen.israel@gmail.com | bergenbelsen.org

עורכת ראשית: **יוכי ריץ-אולבסקי**

Editor-in-Chief: Jochi Ritz-Olewski

עורכים: **אריה אולבסקי**, **שרה גולנדסקי**

Editors: Arie Olewski, Sara Golandski

עריכה לשונית: **אריה אולבסקי**

צילומים: **יצחק רובין**, **אריה אולבסקי**, Joachim Puppel, Jesco Denzel/Gedenkstätte Bergen-Belsen

עיצוב והפקה: **פרסום המערכת טל. 03-5567373**

חברי הנהלת הארגון: **אריאל יהלומי** - יו"ר, **שרגא מילשטיין**,

טוני דריילינגר, **שרה גולנדסקי**, **יוכי ריץ-אולבסקי**, **תרצה זאבי**,

קופל בזיגובסקי. מזכר: **פיני דריילינגר**

Dear friends,

I am happy to welcome you to this special and festive magazine dedicated to the commemoration of the 70th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen Concentration Camp by the British Army.

70 years ago, on April 15th, 1945, 55,000 men, women and children heard a loud and clear voice announcing: "You are free!" Captain **Derek Sington** was the first British soldier who entered the gates of the infamous death camp. In his book "The Tear" my father **Rafael Olewski** describes the first moments of liberation: "An armed soldier stood on a tank wearing a helmet on his head, holding a loudspeaker and calling continuously: 'you are free!' Suddenly the British soldier put down the loudspeaker, bent towards us, and asked in a crying voice: 'My people? Jews? Good Lord!!' 'Yes, your people', - we nodded, - A Jew? A Jewish soldier?"

The soldier hugged us and his steel helmet covered also our heads. He could not restrain himself and burst into tears and the three of us were crying bitterly..."

At the gala concert in Hanover we met three nephews of **Derek Sington**. We embraced each other warmly, this time joyful, not weeping. Closing a Circle.

Queen Elizabeth II is also closing a circle: On June, 26th 2015, the queen visited Bergen-Belsen Memorial - a first historic majestic visit 70 years after the camp was liberated by British Forces. It was a unique moment as this year the British Army is leaving Hohne Camp - the former DP camp - and returning home to England. Closing a Circle.

This issue offers you various articles about the celebrations in Israel and in Germany. None of this could have happened without the devoted and outstanding work of the people "behind the scenes". This is my opportunity to thank the wonderful people who were involved in planning, taking care of budgets; that financed, organized, worked days and nights taking care of every detail, doing it willingly and with endless patience.

I thank with all my heart Dr. **Jens-Christian Wagner** and Attorney **Michael Fuerst** who conducted this huge operation. Many thanks to Minister **Frauke Heiligenstadt**, who supported and approved the budgets; to Dr. **Thomas Rahe** and the outstanding staff of the Memorial Foundation, especially to **Stephanie Billib**, **Silke Meyerhoff**, **Michael Peschel** and his team. Thanks also to **Monika Goedecke**, **Bernd Horstmann**, **Martina Staats**, **Heike Rudolph**, **Diana Gring**, **Klaus Taetzler**, **Cynthia Wittmann**, **Katja Seybold**, **Elke Schöndube** and **Mary Sofer**. Many thanks to **Dirk-Ulrich Mende** - Mayor of Celle, to **Sabine Maehnert** and **Arie Olewski**.

I wish you all a Happy, healthy and peaceful New Year.

Jochi Ritz-Olewski

המלכה אליזבת השנייה ביקרה בברגן-בלזן

Visit of Queen Elizabeth II at Bergen-Belsen

Dr. Jens-Christian Wagner

70 years ago, on April 15th, 1945, British troops liberated more than 50.000 men, women and children at the Bergen-Belsen Concentration Camp. On June, 26th, the British Queen Elizabeth II and the Duke of Edinburg visited the Bergen-Belsen Memorial. They were given a guides tour through the former camp grounds by the Memorial's director **Dr. Jens-Christian Wagner** and met survivors and liberators.

The royal couple showed special interest in the Jewish memorial from 1946 and in the symbolic grave stone of Anne and Margot Frank. After a short wreath laying ceremony they met three British veterans who liberated the Bergen-Belsen camp, among them Captain **Eric "Winkle" Brown** who served as an interpreter in the first interrogations of the camp's Commander Joseph Kramer. The Queen also talked with three survivors: **Anita Lasker-Wallfisch** and Rudolph Oppenheimer, both now living in Great Britain and **Stefan Hertz** from Hungary. Hertz, who was liberated in Bergen-Belsen, had been forced at Mittelbau-Dora Concentration Camp to work at the production of the infamous V1 cruise missiles ("buzz bombs") which were fired on London by the German army in 1944 and 1945.

The survivors expressed their gratitude to Queen Elizabeth II for having been liberated and rescued by the British troops, the British Red Cross and other relief organizations. The German media considered the Queen's visit as an honour to the more than 52.000 concentration camp inmates and prisoners of war who perished at Bergen-Belsen.

At the end of the visit, pupils from the Kaiserin-Auguste-Viktoria High School at Celle presented to Queen Elizabeth tablet computers with a virtual reconstruction application of the former camp.

The Bergen-Belsen memorial published an extra web site on the Queen's visit. (<http://www.befreiung1945.de/en/besuch-von-queen-elizabeth-ii.html>).

The royal couple and the Memorial's director in front of the Jewish Monument.

סגירת מעגל

לפני 70 שנה, ב-15 באפריל 1945 שוחרר מחנה הריכוז ברגן-בלזן ע"י הצבא הבריטי. החיילים הבריטים שיחררו יותר מ-50,000 גברים, נשים וילדים. ב-26 ביוני 2015 קיימה מלכת בריטניה אליזבת השנייה ביקור היסטורי ראשון באתר ההנצחה של מחנה ברגן-בלזן.

במהלך הביקור המלכותי, שלווה עלידי ד"ר ינס-כריסטיאן וגנר מנכ"ל עמותת אתרי הזיכרון בנידרזקסן, המלכה הניחה ליד

Queen Elizabeth II talks with Anita Lasker-Wallfisch

האנדרטה הכללית זר לזכר הקורבנות, ונפגשה עם כמה מניצולי המחנה, וכן עם חיילים בריטים ותיקים שהשתתפו בשחרור המחנה. המלכה ובעלה, פיליפ הדוכס מאדינבורו, סיירו במקום שבו ניצבו מבני המחנה בעבר, וליד המצבות המציינות את קברי האחים ההמוניים. הזוג המלכותי גילה עניין מיוחד באנדרטה היהודית שהוקמה ב-1946 (בתמונה).

קפטן **אריק בראון**, שהיה בין הלוחמים הבריטים שנכנסו אל המחנה לאחר השחרור, נשאל על ידי המלכה לגבי המראות שקידמו את פניו. "סיפרתי לה שהיה פה פשוט שדה של גופות", הוא אמר ל"טלגרף" הבריטי. "המלכה הקשיבה בקשב רב, ונראה שהיא מאוד הושפעה מהאווירה כאן".

במהלך הביקור נפגשה המלכה גם עם כמה מניצולי המחנה. **אניטה לסקר-וולפיש** מבריטניה, בת 90, שניגנה בתזמורת הנשים של בירקנאו-אושוויץ ושוחררה בברגן-בלזן (מימין בתמונה), אמרה ש"חשיבות הביקור הזה קשה להבנה.

הביקור הזה החזיר את הדברים למודעות של האנשים וזה דבר טוב". הרב הראשי של בריטניה אפרים מירביס, הדגיש שמדובר בביקור בעל חשיבות רבה: "זיכרון השואה נותר כחלק בסיסי של הזהות היהודית המודרנית, ומסעה של המלכה לזכר הקורבנות הוא בעל חשיבות עצומה לקהילות היהודיות ברחבי העולם".

Photographs: Jesco Denzel, Stiftung niedersächsische Gedenkstätten.

15 באפריל 2015:

70 שנה

לשחרור מחנה המוות ברגן-בלזן

ביקרו בעיירה טרוביץ, שם נערך טקס אזכרה לאנשי "הרכבת האבודה". אחרים יצאו לסיור באתר הזיכרון של מחנה דורה-מיטלבאו. סיור לאנדרטות בעיירות פארסלבן והילרסלבן היה אופציה נוספת. אורחים אחרים סיירו בבית הקברות ההיסטורי היהודי בהנובר ובאתר הזיכרון ב-אהלם. סיור מרגש נוסף היה בבית הכנסת בעיר צ'לה, שם חגגו המשתתפים את יום העצמאות ה-67 של מדינת ישראל (ראו כתבה נפרדת).

ביום שישי 24 באפריל היו סיורים ופעילויות נוספות: סיור מודרך במחנה העקורים לשעבר עם "מבט אל העתיד"; הצגת הדרכת המולטימדיה החדשה של אתר הזיכרון בברגן-בלזן; מצגת חדשה של לוחות מידע באוויר הפתוח באתר הזיכרון בברגן-בלזן. בהמשך נפגשו כולם לפתיחת התערוכה "בין הרץ לערבה. צעדות מוות באפריל 1945". קבלת שבת במלון ובבית הכנסת של הנובר חתמה את הערב.

במוצאי שבת 25 באפריל התקיים קונצרט הנצחה מיוחד של התזמורת הפילהרמונית של רדיו NDR בהנובר בניצוחו של המנצח הישראלי הצעיר **להב שני**, בחסות **עויד מיכאל פירסט**, נשיא הקהילות היהודיות בנידרזקסן (ראו כתבה נפרדת).

ביום ראשון 26 באפריל התקיים הטקס הרשמי, שבו נטלו חלק נשיא גרמניה - **יואכים גאוק**; נשיא הקונגרס היהודי העולמי - **רונלד לאודר**, וצמרת הממשל של מדינת נידרזקסן, שם נמצא האתר. כמו כן היו שם שגריר ישראל בגרמניה, שגריר בריטניה בגרמניה וקצינים בכירים של הצבא הבריטי, אשר היה בתהליכי פינוי של מחנה הוהנה - מחנה העקורים לשעבר. גם הגשם שירד ללא הפסקה לא העיב על ההתרגשות הגדולה בקרב הקהל.

נישאו נאומים של הנשיא הגרמני, של נשיא הקונגרס היהודי העולמי, של ראש הממשלה של נידרזקסן, ושל ניצולים משוחררי המחנה ובהם יו"ר ארגון ברגן-בלזן בישראל, אריאל יהלומי.

בתום הטקס המרכזי ליד האנדרטה הכללית, עברו הנאספים לטקסים נוספים, שהגדול שבהם היה ליד האנדרטה היהודית.

אריה אולבסקי

הזוועות של עשרות אלפי אסירים מזי-רעב ושל ערימות ענק של גוויות שהתגלו עם השחרור, לאחר שמתו מרעב וממחלות בתנאים לא-אנושיים, גרמו לגרמניה להכריז על אתר המחנה כאתר הרשמי לציון השואה בגרמניה.

מחנה ברגן-בלזן הועלה באש ע"י הצבא הבריטי לאחר השחרור מחשש להתפשטות מגפת טיפוס, והמשוחררים הועברו למחנה עקורים בכסיס סמוך שהיה שייך בעבר לחיל השיריון הגרמני. מחנה העקורים ברגן-בלזן היה הגדול ביותר באירופה.

יום השחרור של המחנה, 15 באפריל, קיבל משמעות סימלית וריגשית עבור הניצולים, והם ראו בו יום הולדת מחדש. הסמיכות לחג הפסח - חג החירות, ומאוחר - יותר מאז 1948 - ליום העצמאות של מדינת ישראל, גרמה להתרגשות גדולה בקרב הניצולים היהודיים.

לכני הניצולים שארית הפליטה ממחנה ברגן-בלזן והעם היהודי כולו, יישאר השם ברגן-בלזן לזכרון ולראו-עולם ולכתם מביש בתולדות העם הגרמני.

את ניצולי בלזן בישראל ייצגו בטקסים עשרות רבות מחברי הארגון, בהם ניצולים ובני דור שני ושלישי, ובראשם יו"ר הארגון **אריאל יהלומי נדימנט**, ניצול המחנה, **יוכי ריץ-אולבסקי**, חברת הנהלת הארגון, שנולדה לאחר השחרור במחנה העקורים.

הישראלים שהגיעו להנובר כבר ביום רביעי 22 באפריל, ערב יום העצמאות, התקבלו בקבלת פנים מכובדת וארוחת ערב רשמית בחסות **די"ר ינס וגנר**, מנכ"ל עמותת אתרי ההנצחה בנידרזקסן, **דירק-אולריך מנדה**, ראש עיריית צ'לה.

למחרת ביום חמישי 23 באפריל, העמידו המארחים הגרמנים אוטובוסים לביקור במספר אתרים. חלק מהניצולים ומלוויהם

נשיא גרמניה מתייחד עם זכר הקורבנות ליד האנדרטה הכללית
 German President Joachim Gauck at the Monument

מאות אנשים הצטופפו סביב למצבת האבן שלנו, והקשיבו לתפילות של רבנים בריטים ולנגינה בחמת חלילים וחצוצרות. שירת "התקווה" פוצה באופן ספונטני בסיום הטקס.

משם יצאו המשתתפים אל היי-רונד-האוס" לסעודה חגיגית, שבה נפרד ד"ר ינס וגנר מהדוכס הבריטי מגלוסטר - נציג הצבא הבריטי על אדמת גרמניה. ד"ר וגנר הציג בפני הדוכס שני לוחות מתכת: האחד מוקדש למשחררים הבריטים והשני מתאר את תפקיד הרונד-האוס כבית-חולים חירום לאחר השחרור וכמרכז הפעילות של מחנה העקורים היהודי. היו"ר אריאל יהלומי העניק לדוכס מגלוסטר את גיליון הבולים החגיגי של הארגון שלנו.

לסיום התקיים טקס מרגש בבית הקברות במחנה העקורים (ראו כתבה נפרדת).

הצעירים היו המומים. אצל רבים מהם נולדה מחויבות להמשיך את הפעילות להנצחה של האירוע הגדול ביותר בתולדות עם ישראל במאה ה-20, שקדם להקמת מדינת ישראל.

הייחוד של סדרת האירועים האלה היה בתגובתם הנרגשת של בני הדור השלישי והרביעי. הללו ישבו בערבים במלון והקשיבו לסיפורי הניצולים.

מדברי אריאל יהלומי - שארית הפליטה - ישראל

שלי. השם החדש שלי היה 139948. ההורים שלי לא שרדו את הסלקציה ונספו שם.

חודשיים לאחר מכן נשלחתי למפעל קרופ ב-Fuenftechen, שם הייתי עד ינואר 1945. אז יצאתי למצעד המוות לגרוס-רוזן ולנסיעה ברכבת פתוחה לבוכנוואלד. אחרי כמה ימים נשלחתי למחנה Harzungen-דורה-מיטלכאו. ומשם לפינוי סופי דרך Druette לברגן-בלזן, שם שוחררתי ב-15 באפריל 1945.

שנה לאחר מכן הגעתי כמעפיל לפלסטין-איי, תחת המנדט הבריטי. עתלית הפכה למחנה ה-12 שלי, מאחורי גדרות התיל.

בשנות ה-50 הקימו האסירים לשעבר של ברגן-בלזן בישראל גוף רשמי: ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן מהאזור הבריטי, שמטרתו הייתה בעיקר לסייע לעולים החדשים יוצאי המחנה בארץ החדשה-הישנה. לפני מספר שנים הצטרפו גם בני הדור השני שלנו להנהלת הארגון, כדי לעזור לנהל אותו. תמיד שמרנו על יחסים טובים מאוד עם קרן הזיכרון של מחנה ברגן-בלזן, עי"אספקת מסמכים היסטוריים, סיפורי חיים אישיים, וכו'. אנו משתתפים בוועדת משנה של הקרן ולוקחים חלק באירועי יום השחרור.

עבורנו, הניצולים, שהיינו במפלס הנמוך ביותר של הגיהנום - המחנה של ברגן-בלזן - זו הייתה תחיה - לחזור לחיים אחרים בעולם חופשי וחדש.

חלק מאיתנו, הניצולים, פעילים במתן הרצאות וכתובת זיכרונות על הימים הנוראים ההם, ומזהירים את הדורות החדשים לגבי הביטחון בעתיד. אנחנו חשים זאת כחובתנו לדורות הבאים, להזהיר על הסכנות האפשריות מצד משטרים בעלי רעיונות קיצוניים, העשויים להוות סכנה לדורות הבאים ולתרבות האנושית.

אסיים בתודה למארגנים של האירוע הזה, על ההזמנה של אחיי ואחיותיי, ניצולי ברגן בלזן. לכולם שלוחים איחולים לחיים ארוכים ומאושרים.

אתחיל בשנת 1940 כאשר בגיל 16 וחצי, נשלחתי למחנה העבודה הראשון שלי ב-Auenrode. לאחר מכן הייתי בעוד שלושה מחנות אחרים עד לקיץ 1940, שבו נפצעתי ונשלחתי בחזרה למחנה המעבר ב-Sosnowitz. אחרי שנותחתי בבית החולים, קיבלתי יום חופשי לבקר את ההורים שלי בגטו Zawiercie הסגור (Wartehenu OS). נשארתי בגטו, עבדתי בבית יציקת ברזל עד אוגוסט 1943, כשחוסל הגטו והיהודים נשלחו לאושוויץ-בירקנאו.

לאחר הסלקציה ניתן לי מספר, שקועקע על הזרוע השמאלית

מדברי נשיא הקונגרס היהודי העולמי רונלד לאודר בטקס המרכזי בברגן-בלזן

להתחיל משפחות חדשות. בין השנים 1945 ו-1950 נולדו בכלזן 2,000 ילדים. הילדים האלה הפכו לרופאים, עורכי דין, פרופסורים, אנשי עסקים.

בשנת 1965, **אלי ויזל** כתב: "על חורבותיה של אירופה, על האדמה החרוכה של גרמניה, המועמדים למוות מאתמול החלו לבנות עתיד יהודי. האנשים של בלזן בחרו בחיים". מחנה זה הפך פתאום ממפעל מוות למפעל חיים, עם בתי ספר, ספריות, תזמורות קטנות ולא חבורת תיאטרון אחת אלא שתיים. היו שיעורים בספרות ובאמנות ובהיסטוריה.

האנשים האלה שסבלו כל כך הרבה, האנשים האלה שאף אחד לא רצה. הם אף פעם לא ראו את עצמם כאשפה שהושלכה. במוחם, הם מעולם לא נעקרו. לאנשים היו תכניות וחלומות. אחד מהחלומות האלה היה ארץ משלהם שבה הם לעולם לא יהיו שוב כפופים לגחמותיהם של אחרים.

הם רצו לחזור למולדתם העתיקה, זו שחלמו עליה ודיברו עליה במשך 2,000 שנה. הם התרחקו ממחנה ברגן-בלזן ולא הביטו לאחור.

לעקורים היהודים של ברגן-בלזן היו שתי אפשרויות: לחכות שהעולם ישנה את מצבם, או לשנות אותו בעצמם. הם

ותיקי הצבא הבריטי מרכינים את דגל בריטניה והחילות המשחררים בפני האנדרטה היהודית
British veterans lower the British flag in front of the Jewish Monument

בחרו באפשרות השנייה. זו לא הייתה תכנית נהדרת; זה היה ספונטני לחלוטין. זה בא מבכנים, מהיהודים עצמם.

בראש ובראשונה, יהודים מעולם לא ביקשו נקמה. יהודים התנגדו לייזכות שיבה לגרמניה או לאוסטריה או לפולין או לכל מדינה אחרת באירופה. הם לא לימדו את ילדיהם לשנוא אירופים, או כל אחד אחר. הם לימדו את ילדיהם לקרוא ולכתוב, לעשות חשבון ולצייר תמונות.

הם דרשו רק דבר אחד: שהילדים שלהם ינהלו חיים תקינים. העיתון הראשון במחנה העקורים ברגן-בלזן הופיע ב-12 ביולי 1945, 3 חודשים בלבד לאחר השחרור. הספר הראשון יצא בחודש ספטמבר. אם יהודים הם באמת "עם הספרי", כי אז הם בהחלט הוכיחו זאת לפני 70 שנים.

היהודים עברו מייד להוראה הגדולה ביותר של הדת היהודית:

החיים. הם המשיכו בחייהם. אלפי נישואים ומשפחות חדשות יצאו מן האפר. האם אתם יכולים לדמיין את האומץ הזה? חישבו על אב צעיר, שאיבד את אשתו וילדיו הקטנים ובחר להמשיך הלאה; או על אישה צעירה שראתה את בעלה וילדיה נרצחים למולה, ועל בחירתה להמשיך.

אחרי כל מה שקרה להם, לאנשים האלה היו האומץ והרצון

השרה היילינגטאט, עויד פירסט, הנשיא גאוק וראש ממשלת נידרזקסן סטפן וייל.

Ministerin Heiligenstadt, Michael Fuerst, Preseident Gauck, PM Stephan Weil.

בתוך חמש שנים, מחנות העקורים האלה נעלמו. היום, אנשים אפילו לא יודעים שהם היו קיימים. מפני שיהודים סרבו להיות עקורים, הם סרבו להיות קורבנות.

יש סיסמא ציונית ישנה: "אם תרצו, אין זו אנדה". כאן בברגן-בלזן, הקורבנות היהודים של זוועות נאצים ציוו לעצמם את החיים, וזה לא היה חלום. מתוך האפר של המקום הנורא הזה, העם היהודי קם והמשיך הלאה.

Address by World Jewish Congress President Ronald S. Lauder

Ambassador Lauder devoted much of his address to what he called "one of the most important lessons of the Holocaust."

The Jewish Displaced Persons of Bergen-Belsen had two options: they could wait for the world to change their situation, or they could change it themselves. They chose the latter. There was no great plan; it was completely spontaneous. It came from within the Jews themselves.

First and foremost, Jews never sought revenge. Jews demanded no "right of return" to Germany or Austria or Poland or any other European country. They did not teach their children to hate Europeans, or anyone else. They taught their children how to read and to do arithmetic and draw pictures.

They wanted, they demanded one thing: that their children lead normal lives. And in spite of everything, they would try to do the same. The first newspaper in the Bergen-Belsen DP camp appeared on July 12th, 1945, just two months after liberation. The first book came out in September. If Jews are truly the "People of the

choosing to move on. Or a young woman who saw her husband and children murdered in front of her choosing to continue.

After everything that had happened to them, these people had the courage and the will to start new families. Between 1945 and 1950, when the DP camp closed, 2,000 children were born here. Those children became doctors, lawyers, professors, business leaders.

In 1965, Elie Wiesel wrote this: "Upon the ruins of Europe, on the scorched earth of Germany, yesterday's candidates

for death began to build a Jewish future. The people of Belsen chose life." This camp was suddenly transformed from a factory of death to a factory of life, with schools, libraries, small orchestras and not one but two theater companies. There were classes in literature and art and history.

These people who had suffered so much, these people that no one wanted. They never saw themselves as discarded refuse. In their minds, they were never displaced. These people had a plan and they had dreams. One of those dreams was a land of their own where they would never again be subject to the whims of others.

They would go back to their ancient homeland, the one they dreamed of, and spoke of, for 2,000 years. They walked away from Bergen-Belsen and never looked back.

Within five years, these DP camps disappeared. Today, people don't even know they existed. Because Jews refused to be

Displaced Persons, they refused to be victims.

There is an old Zionist slogan: "If you will it, it is no dream." Here at Bergen-Belsen, the Jewish victims of Nazi atrocities willed themselves back to life, and it was no dream. From the ashes of this terrible place, the Jewish people rose up and moved on.

Book," they certainly proved that 70 years ago.

Jews immediately moved toward the greatest directive that comes from the Jewish religion: life. They got on with their lives. Mourning gave way to thousands of marriages and new families emerged from the ashes. Can you imagine the courage this took? Think of a young father who lost his wife and small children

קונצרט חגיגי בהנובר לציון 70 שנה לשחרור ברגן-בלזן Gala concert in Hanover to mark 70th anniversary of Bergen-Belsen liberation

אריה אולבסקי

On Saturday night, April 25th, 2015 the concert hall of the Philharmonic Orchestra NDR Radio in Hanover, was crowded with people. All enjoyed a festive concert marking the 70th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen. The concert was initiated and organized by the Association of Jewish Communities of Lower Saxony, and was conducted by the young Israeli conductor Lahav Shani.

In the audience were Special guests - three nephews of Captain **Derek Sington** - the first British Jewish soldier who entered the gates of the Belsen camp on April 15th, 1945.

Attorney **Michael Fürst**, President of the Association of the Jewish Communities of Lower Saxony welcomed solemnly all the guests. Dr. **Arno Beyer**, Director of the North German Broadcasting Radio of Lower Saxony and Deputy Director of the North German Broadcasting (NDR) noted the uniqueness of this evening. Mrs. **Frauke Heiligenstadt**, Minister of Education of Lower Saxony and Chairman of the Lower Saxony Memorials Foundation, greeted with great excitement the survivors present mentioning that, perhaps it might be the last time they get to visit the liberated camp..

Julius Meinel, President of the Euro-Asian Jewish Congress, spoke about the anti-Semitism emerging in Europe and stressed the importance of the State of Israel.

Jochi Ritz-Olewski, Vice Chairman of the Organization of Bergen-Belsen in Israel, spoke about her parents who took an active part in rehabilitation of life in the DP camp. The audience applauded when she mentioned that her mother, **Rachela Zelmanowicz-Olewski** played in the women's orchestra of Birkenau-Auschwitz and was liberated in Bergen-Belsen.

Jochi gave Minister **Heiligenstadt** and Attorney **Fürst** a special limited edition of Israeli stamps, issued by the Israeli Philatelic Service to mark the 70th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen.

The impressive and exciting event was organized by Mrs. **Mary Sofer** of the Association of Jewish Communities of Lower Saxony.

אריה אולבסקי

כאלף איש מילאו במוצאי שבת 25 באפריל 2015 את אולם הקונצרטים של התזמורת הפילהרמונית רדיו NDR בהנובר, בקונצרט חגיגי במלאת 70 שנה לשחרור מחנה ברגן-בלזן. על את הקונצרט יזם איגוד הקהילות היהודיות בנידרזקסן. על הקונצרט ניצח המנצח הצעיר הישראלי להב שני.

בקהל נכחו גם שלושת אחייניו של קפטן **דרק סינגטון** (בתמונה למטה), שהיה החייל היהודי הבריטי הראשון שנכנס בשערי מחנה בלזן ב-15 באפריל 1945. את הטקס פתח עויד **מיכאל פירסט**, נשיא הקהילות היהודיות בנידרזקסן. דייר **ארנו באייר**, מנהל הרדיו וסמנכ"ל רשת השידור NDR ציין את המיוחדות של ערב זה. הגבי **פראוקה הייליגנשטאט**, שרת החינוך ויו"ר קרן אתרי הזיכרון של נידרזקסן, התייחסה בהתרגשות רבה לניצולים, שאולי זו הפעם האחרונה שהם זוכים לבקר באתר המחנה המשוחרר.

גיליוס מיינל, נשיא הקונגרס היהודי האירופי-אסייני, יצא בדבריו נגד האנטישמיות המתעוררת באירופה והדגיש את חשיבותה של מדינת ישראל.

יוכי ריץ-אולבסקי,

מארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל, סיפרה על הוריה אשר לקחו חלק פעיל בחיים המשוקמים במחנה העקורים ברגן-בלזן. היא זכתה לתשואות ממושכות מצד הקהל כאשר סיפרה על אמה, רחלה זלמנוביץ-אולבסקי, שהייתה חברה בתזמורת הנשים בבירקנאו-אשוויץ והשתחררה בברגן-בלזן.

With Sington's nephews

היא העניקה לשרת החינוך **פראוקה הייליגנשטאט** ולעויד **מיכאל פירסט** את גיליון הבולים הישראלי המיוחד אשר הונפק במהדורה מוגבלת ע"י השירות הבולאי בישראל לציון האירוע.

את האירוע המרשים והמרגש הפיקה **מרי סופר** מאיגוד הקהילות היהודיות בנידרזקסן.

חתוך דבריה של יוכי ריץ-אולבסקי בקונצרט:

April 15th, 70 years ago, was the day of liberation of Bergen-Belsen, the day you, dear survivors, experienced your exodus! You became free - coming out from darkness to light.

70 years is a long time. In the period of 70 years we were born, we grew up, worked, experienced a lot, got married, conceived children, and we even have grandchildren. During these years, all of us lived in constant tension between past and future, holocaust and revival. In this tense journey you were the "Pillar of fire" leading the way. You found in yourselves strength; you shook off the ashes and guided us to choose the path of life. You did not let the horrors of the past dictate your actions. You have managed to rehabilitate yourselves and rebuild your lives. Many of you immigrated to Israel, took part in building the State of Israel, fought its wars and raised beautiful families. I embrace you with all my heart and salute you!

My friends, we expected that after 70 years, the anti-Semitism in Europe would disappear and we would enjoy security and tranquility - putting the terrible past behind us and looking towards serenity and peace of mind. But regretfully, reality strikes us cruelly and anti-Semitism is lifting its head again. Jews no longer feel secure; again they are killed just because they are Jewish. Thus reminding us that we cannot give up the mission to remember, remind and commemorate in order that this will never happen again!

Some of the survivors did not live to share with us this distinguished moment. They have a special place deep in our hearts and in this evening I miss them even more than usually. Two of them are personally related to me and I am here thanks to them: My mother **Rachela Olewki-Zelmanowicz**, and My father, **Rafael Olewski**, both were liberated in Bergen-Belsen. My father immediately joined a group of active, energetic people, headed by **Joseph Rosensaft**. This legendary group shaped the Jewish life in the Bergen-Belsen DP camp. After immigrating to Israel, Rafael Olewski and his colleagues founded the Organization of Bergen-Belsen Survivors – **Irgun She'erit Hapleta** – which is still active today. I have the honor to

be a member of its board with chairman Ariel Yahalomi, a survivor of Belsen. We have 400 members - probably the biggest organization of survivors of any camp.

This concert reminds me of course of my mother, **Rachela Olewki-Zelmanowicz**, influenced by music all her life. From Shabbat songs she heard at home, to learning to play a mandolin at school, to playing the mandolin in the famous women's orchestra in Birkenau conducted by **Alma Rose**. There she played as she had never played before, in order to save her life. Music did save my mother's life. At the end of 1944 the Jewish musician girls were deported to Bergen-Belsen. Death was all over the camp; people were dying by plagues and starvation. But young Rachela survived thanks to the unity of this group of women, her friends from the orchestra, who supported each other devotedly. After the liberation she met my father. They started a new life together and I was born in the Glyn-Hughs hospital in the DP camp. Music was always a part of our life: my mother used to play for us on the mandolin and we listened at home to classical music which was the repertoire played at the women's orchestra in Auschwitz...

What would I give to have my mother here with us tonight, watching this audience and listening to a concert conducted by a young Israeli conductor! How proud she would have been!! In memory of my late mother I would like to give to Maestro **Lahav Shani** a copy of her personal story: "Crying is forbidden here".

With your permission, I would like to dedicate this concert to the memory of my mother, Rachela Olewski, in honor of her friends who live today in Israel, Great Britain, and Europe, to her friend **Anita Lasker**, who played in the women's orchestra and is present here tonight, and to the memory of those who are no longer with us but are still deep in our hearts.

On this solemn moment I wish to present a special Israeli stamp sheet dedicated to 70 years of Liberation of Bergen-Belsen to: **Michael Fuerst** for his wisdom, his outstanding support and devotion, for being a "mentsh" and a true friend of the Israeli Organization; and to Kultusministerin **Frauke Heiligenstadt** as a symbolic token of appreciation for her friendship and support.

Celebrating 67 Independence Day at Celle Synagogue

יום העצמאות ה-67 למדינת ישראל בבית הכנסת בצ'לה

יהודה בן-רפאל

Thursday, April 23rd, 2015 – Israel's Independence Day! – was especially symbolic to many people. A few dozen of the Israeli delegation who came to commemorate the 70th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen, survivors from Israel and other countries and residents of the city of Celle, including the mayor **Dirk-Ulrich Mende**, shared a unique experience celebrating the 67 Independence Day at the Celle synagogue, so close to Bergen-Belsen. Some of the survivors lived and studied in Celle after liberation, and the synagogue used to be their Jewish spiritual center.

Mrs. **Sabine Maehnert** (photo below), director of the City Archives, who is in charge of the synagogue on behalf of Celle municipality, greeted the guests and told them about the Jewish community in Celle, before and after the Holocaust.

Dr. **Thomas Rahe** (photo on the right), director of the Bergen-Belsen memorial site and historian, analyzed in a fascinating and professional manner the historical phenomenon of the DP camp – which some of its inhabitants were present in the audience. He also highlighted the contribution of the late brothers Olewski to the city of Celle.

Arie Olewski, son of Rafael and Rachela Olewski who were married in this synagogue by the "Celle Rabbi" Israel Moshe Olewski, spoke about the symbolism of celebrating our Independence Day in this synagogue, which is close to the heart of the survivors of Bergen-Belsen.

The event ended solemnly with raising wine glasses to the State of Israel, in honor of the courage of survivors who immigrated to Israel and built it while rehabilitating themselves. The wine was donated by the Jewish communities of Niedersachsen.

It was definitely a unique experience to be remembered.

יהודה בן-רפאל

יום חמישי די באייר תשע"ה, 23 באפריל, 2015 - יום העצמאות! נשא עימו עבור עשרות אנשים סמליות מיוחדת. כמה עשרות משתתפים מהמשלחת הישראלית לאירועי 70 שנה לשחרור

מברגן-בלזן, ניצולים ממדינות אחרות ותושבים מהעיר צ'לה ובהם ראש העיר **דירק-אולריך מנדה**, חלקו יחד חוויה מיוחדת במינה של חגיגת יום העצמאות בעיר, הקרובה כל כך לברגן-בלזן. חלקם של הניצולים למדו וחי בעיר צ'לה, ובית הכנסת הזה היה המרכז הרוחני היהודי שלהם.

את ההתכנסות פתחה הגבי **סבינה מיינהרט** (בתמונה משמאל), מנהלת ארכיון העיר והממונה על בית הכנסת מטעם העירייה. היא בירכה את הנוכחים וסיפרה אודות הקהילה היהודית בצ'לה, לפני ואחרי השואה.

ד"ר **תומאס ראה** (בתמונה למעלה), מנהל אתר הזיכרון ברגן-בלזן והיסטוריון, הפליא לנתח את התמונה ההיסטורית של מחנה העקורים (שחלק מיושביו היו, כמובן, בקהל המאזינים), כשהוא מפנה זרקור לתרומתם גם לעיר צ'לה, באמצעות הפעילות של האחים אולבסקי.

אריה אולבסקי, בנם של רפאל ורחלה אולבסקי, שנישאו בבית הכנסת הזה על ידי הרב ישראל-משה אולבסקי, הרב מצ'לה, דיבר על הסמליות שבחגיגת יום העצמאות בבית הכנסת הזה, הקרוב כל כך לליבם של ניצולי ברגן-בלזן.

האירוע הסתיים בחגיגות כשכל הנוכחים הרימו כוסות

יין לחיי מדינת ישראל, לכבוד עוז רוחם של הניצולים שעלו לארץ ובנו אותה תוך כדי שיקום עצמם. היין נתרם במיוחד לאירוע זה על ידי איחוד הקהילות היהודיות בנידרזקסן.

הייתה זו חוויה מיוחדת, שלא תישכח במהרה.

Memorial plaque at the Round - House

Donated to his Royal Highness Duke of Gloucester

Speech by Dr. Jens-Christian Wagner

Your Royal Highness, Dear Survivors and relatives, Ladies and Gentlemen,

70 years ago British forces liberated 55.000 surviving prisoners of the Bergen-Belsen concentration camp.

The British soldiers and members of the British Red Cross and other relief organisations selflessly cared for

House as emergency hospital and assembling centre of the Jewish Displaced Persons Camp.

I now would like to hand over the two plaques to his Royal Highness, the Duke of Gloucester.

The memorial plaque has the following text:

“Dedicated to the memory of the British soldiers who liberated the Bergen-Belsen concentration camp on 15 April 1945.

British soldiers and members of the British Red Cross and other relief organisations selflessly cared for the liberated prisoners here at the Bergen-Hohne barracks. They saved tens of thousands of lives.

In solemn gratitude

Federal State of Lower Saxony
Celle district
Bergen city council
Celle city council
Lohheide municipality”

the liberated prisoners at the liberated main camp and here, at the Bergen-Hohne barracks where the survivors from the main camp were brought.

This house, the so called Round House, served as an emergency hospital for the exhausted survivors. Many former prisoners died here as a result of their imprisonment and of typhus epidemics. But much more were saved by the British.

Now, 70 years after the liberation, the British forces will leave the Bergen-Hohne barracks. On this occasion we, the younger Germans, would like to thank the British liberators. Together with the authorities of Bergen, Celle, Lohheide, the Landkreis Celle and the government of Lower Saxony, we would like to dedicate a memorial plaque to honour the British liberators and a second plaque with basic information on the history of the Round

מימין לשמאל: עו"ד מיכאל פירסט, ד"ר ינס וגנר, אריאל יהלומי והדוכס מגלוסטער עם גיליון הבולים

Right to left: Michael Fuerst, Dr. Jens Wagner, Ariel Yahalomi, Duke of Gloucester holding the Israeli stamps

15 אפריל 2015 חגיגת 70 שנה לשחרור בישראל

השנה ציינו באופן שונה את האירוע ההיסטורי במלאת 70 שנים לשחרור מברגן-בלזן. היה זה אירוע מאוד מיוחד הפעם, שבו נזכרנו ביום שבו הגיעו החיילים הבריטיים לברגן-בלזן, שחררו את האסירים שם - והעניקו להם בחזרה את החיים שלהם.

באופן סמלי מאוד, בחרנו לקיים את האירוע בביתו של הנשיא הראשון של מדינת ישראל - פרופי חיים ויצמן - במכון ויצמן ברחובות. יותר מ-100 אנשים לקחו חלק באירוע זה, בני הדור הראשון, השני, השלישי ואף הרביעי. כמה סמליות יש בסמל הזה של מדינת ישראל העצמאית, שאת הדרך להקמתה ליוו ברוחם ובגופם אנשי שארית הפליטה.

אוטובוס מיוחד הועמד לרשות עשרות חברים שלנו שהיו זקוקים לתחבורה מתל-אביב. פתחנו במפגש חברים שמה, מלווה בכיבוד בבית קפה יפה במכון ויצמן.

באולם מיוחד בביתו של הנשיא הראשון קיימנו את הטקס הקבוע שלנו של הדלקת נרות לזכר ששת מיליון היהודים שנרצחו בשואה. ארבעה נרות הודלקו על ידי ניצולים; אחד הודלק על ידי חבר בן הדור השני, והנר האחרון הודלק על ידי ארבעה ילדים, המייצגים את הדור הרביעי.

כמה חברות וחברים שיתפו אותנו בסיפור על רגע השחרור האישי שלהם. הסיפורים היו כה מרגשים עד שאנשים מחו דמעות וכמה מהם אף בכו - בעיקר בני הנוער. אנחנו מביאים כאן את הסיפור האישי של אחת הניצולות - עפרה לוסטגרטן.

סיור מרשים בין חדרי המשפחה בביתו של הנשיא הראשון חיים ויצמן סיכם אירוע מרגש זה. חברים רבים היו נרגשים מכדי לעזוב, והביעו באוזנינו את התרגשותם מן האירוע.

This year we marked in Israel the celebration of the Day of Liberation from Bergen-Belsen in a different way. We had this time a very special event to celebrate 70 years of the day the British soldiers entered Bergen-Belsen and freed the inmates there - giving them back their life.

Symbolically, we chose to have the event at the house of the first President of Israel - Prof. Chaim Weizman - in the Weizman Institute in Rehovot. More than 100 people participated. A special bus brought from Tel Aviv dozens of our members who needed transportation.

First we enjoyed some refreshments in a beautiful cafe at the Weizman Institute.

Then we went to a special hall at the house of the first President where we held our regular ceremony of lighting 6 candles in memory of the 6 million Jews who were murdered in the Holocaust.

Four candles were lit by survivors; one was lit by a member of the second generation and the last candle was lit by four children representing the fourth generation.

Some members shared with all of us the story of their own moment of liberation. It was so moving that people shed tears and some even cried - especially the youngsters. We bring here the personal story of one of the survivors - Ofra Lustgarten.

A special tour of the house of President Chaim Weizman concluded this exciting happening. The event was extremely successful and people were very satisfied and appreciative.

יום השחרור שלי, 15.4.1945

בברגן-בלזן

עפרה לוסטגרטן (מבית פריידמן), רחובות

זה היה ב-15.4.1945, יום אביבי חמים. שכנתי בצריף על הרצפה, מעולפת, קודחת מחום, ופתאום נכנסו הגרמניות השומרות לצריף שלי, שהיה דחוס בגופות, מלא ריח מוות, והוציאו אותי, וזאת לא על מנת לשאוף אוויר נקי, אלא זרקו אותי על התל שהיה מחוץ לצריף. וכך שכנתי בחום היום כדי לחכות לעגלה שתאסוף אותי ליתר הגופות המועברות לצריף של הסופניים, או מתים ממש, ולהצטרף ליתר האומללים. השמש הייתה חמה, כביכול מלטפת את הגופות, אך אי אפשר היה להנות ממנה. השפתיים היו סדוקות ושרופות מחום גבוה ומצימאון למים שלא היו בנמצא זה זמן רב.

פתאום שמעתי צעקות, וראיתי אנשים רצים ממקום למקום. לא הבנתי מה פשר הדבר. בכוחות אחרונים שאלתי: "מה קרה?" התשובה הייתה: "המלחמה נגמרה, ונוכל לחזור הביתה". הביתה? חזרתי על המילים, האם יש דבר כזה? בית? במצב שבו הייתי שרויה אמרתי לעצמי: המלחמה נגמרה ואני הולכת למות.

כנראה נכנסתי לתרדמת, ופתאום מצאתי את עצמי בבית חולים, מטופלת ע"י צוות רופאים ואחיות אנגליים. בית החולים היה בעיר Celle. את יום השחרור לא אוכל לשכוח, והתמונות שלו תמיד עומדות לפניי.

דבריו של אבי ז"ל, לפני עלותו על הרכבת שהובילה אותו עם אמי לאושוויץ, היו: "מישהו מהמשפחה חייב להישאר בחיים על מנת לספר את קורות המשפחה, והתקופה הקשה של המלחמה שבה חיינו". וזאת אני, היחידה מהמשפחה המפוארת, שנשארה בחיים ומספרת. כעת אני עומדת כאן כבן אדם ששיקם את עצמו, הקים משפחה יפה, דור שני, שלישי, ואפילו רביעי למרות כל הקשיים שעברתי. שוחררתי בגיל 20, ואני סוגרת מעגל בדיוק בגיל 90.

מי היה מאמין?

צילומים: איציק רובין, שאף הדליק נר בטקס
Photos: Yitzhak Rubin

הטקס בבית הקברות DP camp cemetery

הטקס האחרון ב-26 באפריל 2015 לציון יום השנה ה-70 לשחרור מחנה ברגן-בלזן בידי הצבא הבריטי, נערך בבית הקברות במחנה העקורים. תפילות אזכרה הושמעו מפי רבנים מהצבא הבריטי שהוצבו במחנה הוהנה (מחנה העקורים לשעבר). רגע של דומיה והנחת זרי זיכרון. לצבא הבריטי היה זה גם טקס פרידה מאחר שהחיילים שלו עוזבים את הבסיס הזה וחוזרים לבריטניה.

ד"ר ינס וגנר, מנהל עמותת הזיכרון של נידרזאקסן, ברך בחום את כל מי שבא לקחת חלק ברגע מרגש זה. קולונל בריטי הוריד את הדגל הבריטי וקיפל אותו. הטקס הסתיים בנגינה של חמת חלילים. "השוואה לא הסתיימה בשחרור" - אמר מנחם רוזנפוט בטקס. אנחנו מביאים כאן חלקים מנאומו.

a not yet 33-year-old Jewish dentist from Sosnowiec, Poland, to organize and head a group of volunteers from among the survivors to help care for the camp's thousands of critically ill inmates. For weeks on end, my mother and her team of 28 doctors and 620 other female and male volunteers, only a few of whom were trained nurses, worked round the clock with the British military medical personnel to try to save as many of the survivors as possible. Despite their desperate efforts, however, the Holocaust claimed 13,944 additional victims at Bergen-Belsen during the two months after the liberation.

ד"ר וגנר נואם
Dr. Wagner speaking

to rest.

The buildings and barracks of what was the DP camp of Bergen-Belsen from May 1945 until the summer of 1950, and that have made up the British military base that has been here since 1950, were also where the final vestiges of the Shoah and the physical and spiritual rebirth of the She'erit Hapletah, the surviving remnant of European Jewry as the survivors referred to themselves,

coexisted in separate yet overlapping surreal universes.

That is – for me at least – the principal reason why it is essential that when British troops leave this base in the near future, at least some of the barracks and definitely the Roundhouse must be placed under the care of and incorporated into the Memorial Site of Bergen-Belsen. Future generations must be able to see for themselves where the last victims of Bergen-Belsen perished.

But as we stand here today, we must also try to imagine the thoughts, fears and hopes of the survivors who, as they left Belsen for new homes in Israel, the United States, Canada and elsewhere, came here one last time to pray, to cry, or just to say farewell to those who would remain here forever.

"חשוב שכאשר חיילים בריטיים יעזבו את הבסיס הזה בעתיד הקרוב, לפחות חלק מהבלוקים ובהחלט ה"רונד-האוס", חייבים להיות משולבים ובאחריות אתר ההנצחה של מחנה ברגן-בלזן".

In order to contain a raging typhus epidemic, Brigadier Glyn Hughes and Lt. Colonel James Johnston decided to transfer all the survivors of Belsen to this erstwhile Wehrmacht base where they could be treated in cleaner, relatively more hygienic surroundings. The central building of the base – the Roundhouse – became the core of a 7,000 bed emergency hospital.

This transfer of the survivors was completed by May 19, and the entire concentration camp was burned to the ground by May 21. Here, in their new surroundings, the healthier among the former inmates of Belsen returned to life. But tragically, far too many did not live to enjoy their freedom.

This cemetery and other graves is where they were laid

**נאומו של ד"ר ינס-כריסטיאן וגנר,
מנכ"ל עמותת
אתרי ההנצחה בנידרזקסן
Speech of
Dr. Jens-Christian Wagner**

14.000 men, women and children died at Bergen-Belsen after the liberation as a result of their prior imprisonment and of Typhus epidemics. Like the prisoners who died before the liberation they were victims of the Nazi crimes and of the Shoah.

More than 4500 victims have been buried here, on the so called Zeltheaterfriedhof. Many of them were Jews, other political prisoners from all over Europe, especially from Poland and the Soviet Union, Sinti and Roma or others. All of them are remembered today.

But this day we also remember the former concentration camp survivors who died last year. Many of them had been close friends of you and us, the members of staff of the Memorial site.

[Among the names, Dr. Wagner mentioned also our Israeli members: Rachel Londner, Sara Shmuelewicz, Feiwei-Shraga Podeh, Rivka-Regina Bacia (Kuperberg), Miriam Akavia (Matylda Weinfeld), Asriel „Pise“ Zimche (Ernst Zimche) and Riwka Michnowski.]

14,000 גברים, נשים וילדים מתו בכרך-בלון לאחר השחרור כתוצאה מהמאסר שלהם וממגיפת טיפוס. כמו האסירים שמתו לפני השחרור, גם הם היו קורבנות של פשעי נאצים והשואה.

יותר מ-4,500 קורבנות נקברו כאן, ב-צ'לטהאטרפרידוף Zeltheaterfriedhof. רבים מהם היו יהודים, אסירים פוליטיים אחרים מכל רחבי אירופה, בעיקר מפולין וברית המועצות, צוענים (סינטי ורומא) או אחרים. את כולם נזכור היום.

אכל היום הזה אנחנו גם זוכרים את ניצולי מחנה הריכוז לשעבר, שנפטרו בשנה שעברה. רבים מהם היו חברים קרובים לכם ולנו - חברי סגל אתר ההנצחה.

[בין השמות, ד"ר וגנר ציין גם חברים שלנו מישראל: רחל לונדנר, שרה שמואלביץ, רבקה-רגינה בציה (קופרברג), מרים עקביא (מטילדה ויינפלד), עזריאל "פיזה" שמחה (ארנסט שמחה) ורבקה מיכנובסקי.]

**במחנה העקורים
Ceremony at the**

The last ceremony on April 26th 2015 commemorating the 70th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen concentration camp by British Forces, was held at the DP camp cemetery.

A Service of Remembrance was performed by different Rabbies from the British Army stationed at Hohne Station, Garrison. A moment of silence and laying of memorial wreaths followed. For the British Army it was also a farewell ceremony as they are leaving this base and returning to Britain. Dr. Jens Wagner warmly welcomed all those who came to take part in this moving moment. A British Colonel put down the British Flag and folded it. The ceremony ended with the Piper's lament. "The Holocaust did not end at liberation" Menachem Rosensaft said at the ceremony. We bring here some of his speech.

מנחם רוזנזאפט נואם. ברקע: ד"ר וגנר ורב צבאי בריטי
Menachem Rosensaft speaking. In the back: Dr. Wagner and British officers

MENACHEM Z. ROSENSAFT

This coming Friday, May 1, it will be 67 years since I was born at the Glyn Hughes Hospital in the Displaced Persons camp of Bergen-Belsen. It is, therefore, a unique and most profound privilege for me to stand here today at the cemetery inside the former DP camp where approximately 4,500 victims of the Holocaust who died in the weeks and months after their liberation lie buried.

This cemetery is proof – if proof is needed – that the Holocaust did not end at Bergen-Belsen on April 15, 1945. When British troops entered the camp that day, they found, in the words of Lieutenant Colonel M. W. Gonin, the commanding officer of the 11th Light Field Ambulance, "at least 20,000 sick suffering from the most virulent diseases known to man, all of whom required urgent hospital treatment and 30,000 men and women who might die if they were not treated, but who certainly would die if they were not fed and removed from the horror camp."

Within a few days following the liberation, Brigadier H. L. Glyn-Hughes, the deputy director of medical services of the British Army of the Rhine, appointed my mother,

יום השחרור

ששמחו. היו קריאות שמחה וחיוכים. מי שיכול היה ללכת ולעמוד על הרגליים, הביע שמחה. שמענו גם יריות ואחר כך סיפרו שהגרמנים ירו והרגו יהודים גם לאחר שכביכול כבר היו משוחררים. אין גבול לרוע.

בניגוד לאנשים השמחים מסביבי, חשתי עצב רב ביום השחרור. הייתה בי תחושה חזקה של בדידות. נדמה היה לי שנשארתי יחידה מכל משפחתי הענפה בפולין, בודדה מאד... ככל התקופה לא היה לי קשר עם איש ממשפחתי, והיה לי ספק אם נותר מישהו מהם בחיים ואם אוכל להתאחד איתם.

מבחינה בריאותית הייתי יחסית בסדר כי את מחלת טיפוס הבהרות, שממנה נפטרו רבים בברגן-בלזן, עברתי עוד בהיותי באושוויץ. זו מחלה קשה שמקבלים פעם אחת בחיים, ומי ששורד - מתחסן. בברגן-בלזן הייתי כבר "מחוסנת".

כיון שלא ידעתי אם שרד מישהו ממשפחתי, הייתה בי תחושה קשה ולא יכולתי לשמוח. למזלי, היינו קבוצה של חברות במחנה. תמכנו אחת בשנייה, חלקנו בינינו את כל האוכל שקבלנו שווה בשווה, ותכננו מתי כדאי לנו לאכול, כך שנוכל לעבור עוד יום בתחושת רעב נסבלת.

התמונה מימין צולמה ללא ידיעתי מספר ימים אחרי השחרור. בתמונה רואים את הגרמנים מפנים גויות ומשליכים אותן על משאית. עם השחרור התחלפו היוצרות ואת העבודות שעשו אסירי המחנה, עשו עכשיו הגרמנים בפקוח החיילים האנגלים ששחררו אותנו.

כשראיתי את הרופא קליין עומד בשורה עם יתר הגרמנים ומפנה גויות, רצתי לעברו ורציתי להכות אותו. צעקתי לעברו את מילותיו שלו ככל הכעס והשנאה שהיו בי: "צריך לעשות את העבודה במסירות... עם לב..." האנגלים חצצו בינינו ולא נתנו לי להתקרב.

את התמונה קבלתי בזכות העירנות של ידידי היקרים **רחלקה ורפאל אולבסקי**. כשביקרו לאחר שנים באנגליה, רחלקה ראתה את התמונה, זיהתה אותי והביאה לי את התמונה.

"אתם משוחררים!" אמרו לנו האנגלים ב-15.4.1945, וכל

האנשים שהיו אסורים בתנאים קשים בכל יום שעבר ושהיה בגדר נס, כל אותם אנשים קיבלו בבת אחת את חירותם. חיפשנו ברשימות מי ניצל, חיפשנו קרובים ומכרים, ורצינו לשוב לתחושה משפחתית ולאחות את הקרעים.

נשארתי במחנה עד שהגיעו צוותים רפואיים מאנגליה, אחיות ורופאים מתנדבים ששיקמו את החולים בבתי חולים של הצבא הגרמני.

ב-15.4.1945 קיבלתי את חיי בחזרה. שוב הייתי בת חורין.

חנקה גפנר

חנקה גפנר מימין במדי אחות לבנים.

כשהתקרבו בנות הברית לברגן-בלזן, ביקשו הגרמנים להעלים את הזוועה. במחנה היו גויות רבות של אנשים שהושלכו בערימות. אסירי המחנה, שהיו בעצמם במצב קשה, אולצו לפנות את הגויות ולגרוור אותם לקבר אחים אותו חפרו אסירים יהודים מהמחנה.

פינוי הגויות נעשה בצורה מסודרת, יעילה ושיטתית, כמיטב המסורת הגרמנית... האסירים הלכו בזוגות, כל אחד אחז ברגל של המת וביחד הם גוררים את הגופה. כך זוג אחר זוג, גופה אחר גופה, בסדר מופתי ומחריד. מצבם של האסירים הגוררים לא היה רחוק ממצב המשא שגררו... הגוררים הלכו עד הבור, השליכו את הגופה ומיד שבו וחזרו לקחת "מטען" חדש.

עבדתי בבית החולים של ברגן-בלזן כאחות. זאת הייתה עבודה בלתי מקצועית. תפקידנו היה להקל עליהם מעט ולבצע עבודות ניקיון.

מספר ימים לפני 15.4.1945 שמנו לב שהגרמנים מגלים סוג של אי שקט, שלא היה אופייני להם. מדי פעם עשו אספות, דיברו בינם לבין עצמם והתנהגו שלא כתמול שלשום. אך גם כשראינו שינוי בהתנהגותם, לא עלו בדעתנו הדברים העתידיים להתרחש בעוד מספר ימים...

רופא המחנה, **פריץ קליין**, אסף אותנו, עובדי בית החולים, ונשא מעין נאום: "תרופות אין לנו" אמר, "אבל חשוב שתטפלו בחולים במסירות, עם לב..." הוא איים באמרו: "אם אדע שמישהו מתייחס שלא כשורה לחולים..." העונש לא נאמר, אך מהטון אפשר היה להבין שטוב, לא יהיה.

התפלאנו לשמע הדברים. עד אז לא התבקשנו לתת יחס אנושי או רחום לחולים. דברים אלה, בתנאים ששררו שם, היו מוזרים ושייכים כאילו לעולם אחר. עולם שאין בו אכזריות, עולם שכבר שכחנו שהיה קיים אי פעם...

ב-15.4.1945 נשמע רעש חזק ובפתח המחנה נכנס טנק אנגלי. האנשים שהיו על הטנק עטו מסכות להגנה מפני פגיעה בנשימה. הם הכריזו ברמקולים ובקולי קולות: "אתם משוחררים!!!" הם הכריזו באנגלית, אבל אנחנו הבנו היטב את הנאמר.

הסיבה לשימוש במסכות נודעה מאוחר יותר - מחוץ למחנה היו שלטים המזהירים מפני מחלות מדבקות...

כשנשמעה ההכרזה: "אתם משוחררים!" היו אנשים רבים

סוף סוף, ברגן-בלזן

רונית ריץ-בואנו

אז סוף סוף נסעתי... לקח זמן. שנים אפילו...

כמה סיפורים שמעתי לאורך השנים, כמה תיאורים על המקום, כמה תמונות, כמה ספרים, ופתאום - זה אמיתי.

ברגן-בלזן. ה-מחנה (בהא הידיעה), ה-מקום בו סבא **רפאל אולבסקי** ו**סבתא רחלה זלמנוביץ'** הכירו. ה-מקום בו אמא **יוכי** נולדה.

מגיל אפס, כששואלים איפה אמא נולדה, אני עונה בגאווה - ברגן-בלזן, מחנה העקורים, ולא מבינה איך זה יכול להיות שלא כולם מכירים...

אז פתאום, אחרי כל השנים האלו, משם של מקום דמיוני זה הפך למציאות. למסע שלם שמלא בכל כך הרבה קטעים מרגשים, אוסף של זכרונות ליומן החיים -

לעמוד מול בית החולים, בו אמא נולדה, ולראות גיליון של עיתון מימי מחנה העקורים עם תמונות של תינוקות שנולדו בבלזן.

להסתובב במוזיאון בלזן ולראות את כל החומר התיעודי על סבא רפאל.

להיות בבית הכנסת בצ'לה בו הרב **ישראל-משה אולבסקי**, אח של סבא, השיא את סבא רפאל וסבתא רחלה, ולהתרגש מול התמונות שלהם המקשטות את קירות בית הכנסת.

לעמוד מול האנדרטה היהודית בבלזן ולראות את אבן המצבה

שסבא רפאל הביא בעצמו ב-1975 מישראל.

להסתובב בבית הקברות, בו בקושי נותרו מצבות, ולהתרגש מלראות את **שרגא מילשטיין** מחפש עם משפחתו את הקבר של אמא שלו... ולבסוף, כשכבר איתר את המיקום המדויק, לגלות שהמצבה כבר לא קיימת...

לזהות רגע לפני סיום המסע את **מיקה**, הבת של **הלנה המרמש**, מכיוון שהיא כל כך דומה לה שאין מקום לטעויות... ולהזכר במשלחת לפולין בכיתה י"א, בה הלנה הייתה אשת העדות המקסימה, שאימצה אותי לחיקה כאילו הייתי נכדה שלה ונתנה לי יחס מיוחד רק בגלל שסבא רפאל היה סבא שלי.

ויותר מהכל, לראות את אמא שלי, שאני כה גאה בפועלה, עומדת ונואמת בפני אולם שלם של התזמורת הפילהרמונית בנידרזקסן, ומדברת על סבתא רחלה, שניצלה בזכות תזמורת הנשים באושוויץ ואהבתה למוסיקה.

להתחבר לעשייה היומיומית, החשובה והמדמה של אמא ושל אחיה-דודי אריה להנצחת השואה, זכר המשפחה ושימור הקשר של קהילת בלזן ודור ההמשך.

לעבור את כל זה יחד עם **אורי**, אחי הצעיר, שלשמחתי הצטרף אליי ברגע האחרון.

כל אלו הפכו לחוויה ממלאה, מרגשת, עוצמתית ומחזקת. סוג של סגירת מעגל. סיומה של תקופה.

לחשוב על סבא וסבתא שהיו בברגן-בלזן בתחילת הדרך לחיים חדשים עם שחרור המחנה על ידי הבריטים, ומצד שני - אני ואורי, דור שלישי, נמצאים שם לאחר 70 שנה - בטקס בו הצבא הבריטי נפרד מהמחנה...

בתקווה שאזכה לבוא לטקס 80 שנה לשחרור עם נציגת הדור הרביעי, בכורתי **עמית**. אני בטוחה שאי-שם למעלה סבא וסבתא יסתכלו עלינו ויחייכו בסיפוק, כשיראו שכל המאמצים שלהם לתיעוד העבר נשאו פרי וממשיכים עם הדורות הבאים עלינו לטובה...

תודה מכל הלב לאמא יוכי ולדודי **אריה** שעשו את המסע הזה לכזה. אין כמוכם.

דור רביעי

ליהי טל

לפני כחודשיים זכיתי לטוס עם סבי **יצחק זינגר** לגרמניה לטקס שנערך באתר הזיכרון של מחנה הריכוז ברגן-בלזן, אותו שרדו סבא וסבתא רבא שלי - **רומק ואווה זינגר**.

משיחות עם בני משפחתי ועם חברים שפגשתי שם, הבנתי שאני, כדור רביעי לניצולי השואה, רואה את האירועים הבלתי נתפסים שאירעו שם, בפרספקטיבה או בהבנה שונה מזו של אלה שקדמו לי במשפחה. בהיותי בת הדור הרביעי היחידה במסע המשפחתי שלנו חזרה לימים ההם בברגן-בלזן, התחושה היא שהסיפורים, הממצאים, התמונות במוזיאון והזיכרונות ששמעתי לאורך כל האירועים הם בלתי נתפסים.

אני כותבת בניסיון למצוא דרך להסביר מהי המשמעות של חוסר היכולת לתפוס זאת, עבור ילדה שהיא הדור הרביעי לניצולי שואה. חוסר התפיסה הוא בעצם חוסר היכולת שלנו לשמוע את הסיפורים ולתרגם אותם למציאות שהתרחשה באמת.

הרגשתי שאני נמצאת בסרט, סרט אימה, שהתסריט שלו עולה על כל הסרטים המפחידים שאי פעם נראו לעיניי. במסע הזה עברתי תהליך מאד חזק ועוצמתי. השינוי התפיסתי הוא שפעם ראשונה בחיי הייתי קרובה מאד לאירועים הקשים האלה; בפעם הראשונה הבנתי שהם קרו באמת. ובמציאות, ולאנשים ולילדים. ובמשפחה הקרובה שלי. פתאום הסיפור טיפה יותר נתפס, אבל החלק שאני מצליחה לעכל, שורף לי את הלב.

אני הולכת ברחובות גרמניה ומתחילה לדמיין ילדים יהודיים רצים ומשחקים בכדור ונאצים חוטפים להם את הכדור, עוצרים להם את החיים, ושולחים אותם ואת משפחותיהם למקומות שמהם לא חוזרים.

התחנה הראשונה אליה הגעתי עם משפחתי הייתה המוזיאון של ברגן-בלזן. אני מתהלכת במסדרונות ורואה בגדים של ילד קטן, פחות או יותר בגיל של האח שלי. אני רואה תמונות, הרבה תמונות, המוח מנסה לטשטש אותן אך העיניים גוברות. אני רואה ערימות של גופות, ובעיקר נדהמת מהפשטות שבה אפשר להסתכל על האדם כחיה. התמונות מונעות ממך פתאום להבין את האבסורד. הדמויות הנאציות נראות כאילו הפעולה אותן הן עושות, היא כל כך פשוטה ורגילה. כמו "עוד יום במשרד".

זה בדיוק האבסורד הכי גדול פה, שמתקשר עם חוסר התפיסה של הזוועה עצמה. אני ממשיכה להתהלך במסדרון, נעשה לי שחור בעיניים ולכי בוכה בכל פעם מחדש, כאשר אני פוגשת תמונה מצמררת נוספת.

ולבסוף, בהמשך הדרך, אני רואה תמונה של סבא רבא שלי עומד שם, עומד על שתי רגליים, שורד. אני מחייכת. למרות שהתגובה

הנורמלית של אדם, שרואה את משפחתו בסך התמונות האיומות והקשות לצפייה, היא להתמרד על שהיו חלק מהזוועה הזאת. אני חושבת שהם היו שונים, ראיתי במבט ובעוצמה שלהם משהו שונה.

אני ממשיכה ללכת ולהתקדם, ומגיעה לבסוף לחלונות המשקיפים לתוך היער. רואה את סבי ואחותו מביטים, חושבים, מתבוננים החוצה. אני דואגת לתעד את הרגע הזה. אני חושבת, שזאת הייתה התגובה לעובדה, שהבנתי מהי משמעות התייעוד וכמה הוא הכרחי להוכחת הזוועות שקרו.

לאחר הסיור במוזיאון, החלו להציף אותי תובנות שונות לגבי החברה הישראלית, ובעיקר לגבי הדור הרביעי לניצולי השואה. הבנתי שהקירבה וההבנה, והיכולת של בני הדור הזה להרגיש את החיבור לכאב ולזוועות שעברו היהודים במחנות הריכוז וההשמדה, כמעט בלתי קיימות. הם שומעים סיפורים, רואים תמונות וממשיכים ללא התייחסות לדבר. חוסר היכולת שלהם להבין, מובן לי; גם עבורי הסיפור הזה שנקרא "שואה" היה עוד סיפור היסטורי שקרה לעם שלי, למשפחה שלי, וזה היה מזמן, וחלף. התחושה הזו הייתה בי כשיצאתי מהמוזיאון. הרגשתי צער וחוסר יכולת להסתכל ולראות את העתיד של סיפורי השואה והזוועות שקרו שם. בגרמניה שאלתי את עצמי האם אפשר לשמור על המודעות?

הרגשתי שהזיכרון היחיד בעוד שנים תהיה התוצאה - שיש לנו מדינה וזה מקור לגאווה.

ביום שלאחר מכן, אני מתהלכת בטקס. אני מרגישה כי היום משהו שונה קורה. האווירה שונה, השמיים האפורים של גרמניה בכו יחד עם כולנו. הלכנו יד ביד, דור ראשון, שני, שלישי ורביעי. אני מצליחה לדמיין את סבא וסבתא רבא שלי הולכים בתוך היער. אני מצליחה לראות, לדמיין ולהרגיש. הגשם נותן לנו פרספקטיבה עצומה לתנאי מזג האוויר בגרמניה. אני מתהלכת ורואה קברי אחים המוניים. מה זה, לעזאזל? אני מרגישה נורא. הגוף שלי לא מסוגל לעכל את המראות שלנגד עיניי. אני דורכת על האדמה ומתחתי קבורים 5000 יהודים בכל קבר. זה ממש פיזית מתחת לרגליים שלי. מה קרה שם? אני שם ואני נושמת את האוויר שהם נשמו. אני דורכת על האדמה שעליה הם דרכו. התחושה איומה. עכשיו חשתי בצורה ברורה שזה כבר לא חלום, ולא עוד סרט אימה רע. זה קרה וזה כאן. עם גשם הזלעפות שמלווה אותי לאורך השביל, אני מתיישבת וחשה כי אינני מסוגלת לספוג את הנראה לעיניי. יושבת ומקשיבה לנאומים, אבל הראש שלי במקום אחר. הדמיון מכבד בכבוד רב. ואני שומעת צלילים ומדמיינת לנגד עיניי את סבא וסבתא רבא שלי, וחווה כאב. בסופו של הטקס אני מוטרדת מהשאלה: איך חוזרים? איך חוזרים הביתה? ואיך חוזרים לשגרה? ←

המשך מעמוד 18:

חוזרים, ממשיכים, וחיים עם הכאב, והזיכרון של אלה שאינם. של אלה שעדיין נאבקים על חייהם. ואלה שנאבקים על הזיכרון. אני כותבת למען המשך המאבק על הזיכרון, על המשך העלאת המודעות עבור הדור הרביעי החמישי, המאה. למען זיכרון זוועות השואה ואי הכחדתו. שתמיד ידעו מהי השואה ומה הייתה. והכי חשוב לשמור ולהגן על ארצנו. כדי שלעולם לא נחווה אנטישמיות. שנדע אנחנו לשמור על זכויות האדם, שנאמין בשוויון וביחס שווה כלפי כל אדם כפי שהוא. זה המקום אליו אנחנו צריכים לשאוף, והמקור ממנו אנחנו שואפים כוח הוא ללא ספק סיפורי השואה.

ברגן-בלזן 2015

האופטימיות עוזרת, כמה האומץ עוזר, כמה נתינה וחשיבה חיובית הן כוח.

"שלח לחמך על פני המים כי ברבות הימים תמצאנו" - משפט שהציל את אמא לפחות שלוש פעמים. זוהי הזדמנות עבורי ועבור בנותי - **ניבה ואביטל** - לומר תודה למארגנים.

תודה על הכבוד וההכלה שקיבלנו, תודה על האכפתיות והדאגה לשלומנו. תודה על האפשרות הדמיונית להחזיר את אמא וסבתא שלנו הלנה, וללוות אותה במה שהיא כל כך הייתה רגילה לעשות.

בהמון כבוד ותודה, מיקה וצלר, אביטל לוי וניבה ברדה

מיקה וצלר

נגעתי בקיר של היירונד-האוס"י וכאילו ניסגר מעגל.

כל החיים שמעתי את המילה "רונד-האוס" כי לאמא שלי - **הלנה המרמש** - זה היה המקום המדויק של תקומה. שם היא חזרה לעצמה ולעצמאות שלה לשלוט בחייה. המקום היה סמל, ולעבוד במחלקה של השחפת היה האתגר.

הרבה חוויות היו לי במסע לטקס הזיכרון באפריל 2015 - 70 שנה לשחרור המחנה. הרגשתי שאני מחזיקה את אמא מצד אחד ואת הבנות שלי מצד שני, והיא מסבירה לנו על כל מקום ומקום. על הצריף, על הבנות, איך חילקו את הלחם שווה בשווה, איך השתדלו לשמור על צלם האדם בכזה ביטחון.

היא סיפרה על יום השחרור כשהיא הייתה בערפול מלא, אבל יום-יומיים אחר כך היא קמה לתפקיד חשוב: לעשות, לספר, לא לשבת בחיבוק ידיים; ואכן הגשימה את כל הרצונות שלה.

היא הייתה עדה במשפטי לינבורג, ארגנה צעירים (וגם עזרה לכמה מהם להינשא), נסעה ברחבי גרמניה וסיפרה על מה שקרה לכל מי שהיה מוכן להקשיב (בליבק ובקיל).

גם שנים אחר כך היא הייתה פעילה מאוד, וכעדה הצטרפה למסעות הנוער לפולין, נשאה הרצאות בארץ, וכל זה בדרך מיוחדת של סיפורי גבורה ואומץ לא הגיוניים, כולל על המחותרת באושוויץ, צעדת המוות ועוד. תמיד הכניסה גם הומור של "איך סידרנו אותם"...

חוויה שנייה הייתה לפגוש אנשים מדהימים, כאלה שנשארו; הם מגזע מיוחד, לא אנשים רגילים מהשורה. אולי קבוצה מתוך ליו הצדיקים?

שמענו סיפורי גבורה שלא ייאמנו **מטוני דריילינגר, משרה עצמון, מפנינה אבירם, משולמית בן-אפרים**, ועוד רבים נוספים. מהם קיבלתי כוח גם להאמין באדם. גם לזכור מה שאמא תמיד אמרה - "כוח הרצון חזק מהכול", ושיינצח ישראל לא ישקרי. אין לי אפשרות להישבר.

הטקס הרשים אותי מאוד. לראות מאות ואולי אלפים שלא שוכחים וחולקים כבוד. ברגן-בלזן הוא לא רק פרק בחיי משפחתי - זהו מקום כלל עולמי.

המוזיאון הראה לי דברים שהכרתי. היו לנו תמונות וחומר תיעודי רב אבל הדיוק הזה במטרה לתעד כל יום בצורה כל כך ויזואלית, גרם לי לצאת עם מחשבות כבדות. האם עשיתי הכל כדי שזה לא יקרה שוב ולאף עם?

אמא שלי הייתה סמל עבור כל שומעיה וממנה ניתן ללמוד כמה

המקום הכי גרוע שיכול להיות

אני רוצה לשמוע עוד ועוד, כמה שרק הזמן מאפשר כי זו העדות החיה, אלו הזיכרונות האמיתיים שלא כמו תמונה במוזיאון.

ביום המחרת מתקיים הטקס ברוב כבוד, מתוכנן ומתוזמן. (אפילו הגשם השתלב ולא הפריע) וכשנראה שהכול נגמר, מתקבצת קבוצת אנשים ליד האנדרטה של היהודים ומתחיל טקס שני - אינטימי ועוצמתי.

בשלב מסוים בטקס מתחילה שירת "התקווה" באופן ספונטני כאילו פורצת מתוך ההמון, שלא יכול להמתין יותר ולא מתחשב בכללי הטקס; שירה חזקה ואמיתית, המבטאת את רחשי הלב של כולנו ומחברת אותנו לאחד, אנחנו כאן בגאווה ובגאון.

הביקור ב"רונד-האוס" סוגר עבורנו את מעגל השיקום. אנחנו שומעות **מטוני דריילינגר**, שהייתה שותפה של סבתי לחדר, את סיפורה על המקום, וכל הסיפורים מתחברים ומקבלים פנים וצורה. רק בסיומו של אותו יום, כשאנחנו חוזרות למוזיאון, אנחנו מצליחות "להתפקס" על נושא ההנצחה.

מחפשות בכל מקום תמונות של סבתא, ומגלות להפתעתנו כי הפושעים שהורשעו במשפט לינבורג מונצחים, בעוד העדים - שבדי אדם שהצליחו לאסוף את עצמם ולעמוד מול אותם מפלצות אדם, שלפני רגע היוו עבורם את מלאך המוות בעצמו, - אינם מוזכרים כלל.

אני מאחלת לעצמי ולמשפחתי שניסע לשם שוב, ובהרכב הכי מלא האפשרי - עם הנכדים והנינים, כי זו עוצמתנו.

אני רוצה להודות למארגנים - יישר כוח. אני מרגישה שדורות ההמשך - דור שני, שלישי ואפילו כבר רביעי - רוצים להיות יותר מעורבים ולקחת חלק בפעילות.

לי באופן אישי חשוב להמשיך ולספר את הסיפור של סבתי על מנת שהמורשת של התקומה וההישרדות תמשיך, תעבור הלאה וחלילה לא תיעצר.

כתובת אתר אינטרנט שבנינו לכבוד סבתנו:
<https://sites.google.com/site/helenahamermesh>

אביטל לוי

ברגן בלזן עבורי היה מקום, כמו שסבתא כינתה אותו "הכי גרוע שיכול להיות"...

כשקיבלנו את ההזמנה לטקס לציון 70 שנה לשחרור המחנה, התרגשות גדולה אחזה בכולנו והיה לנו ברור שאנחנו נוסעות ולא משנה מה ואיך.

המקום הזה שבו ניצלו חייה של סבתי ממש ברגע האחרון, המקום בו הצליחה להשתקם, לשקם אחרים ולהביא את עצמה לעמוד ולהעיד מול המפקדים האכזריים של אושוויץ במשפטים.

הגענו אחרי נסיעה ארוכה להנובר, וכבר בלובי החלו שיחות, כשכולם מכנה משותף - כולם קשורים לאותו מקום ארוך. אחת נולדה שם, אחת הייתה ילדה בזמן השחרור והאחרת - נערה. ידעתי שבאתר המחנה לא נותר דבר, ששרפו את הכל, ועדיין ידעתי שהחוויה הולכת להיות חזקה.

בתוך יער ירוק עטוף דשא וציוץ ציפורים מתגלים שרידיו של המחנה. גשם קל יורד ללא הפסקה, מצליף קלות ולא מרפה.

אני פוקחת עיניים גדולות, מחפשת סביב זְכָר למהשוו. לפתע אני רואה שעל האבנים (באזור של המחנה ההונגרי) נרשמו שמות על האבנים, כאילו כל אחד רצה ששמו ייזכר ולא ימחק.

אני מוציאה דגלי מדינת ישראל קטנים, ומתחילה לפזר אותם בין אותן האבנים. אט אט אני מפזרת עוד ועוד דגלים ברחבי המחנה, אפילו על העצים... שכל פינה תדע - אנחנו הניצחון, אנחנו כאן.

מהניצולות שפגשנו אני מקבלת עוד מימדים למקום: אחת מספרת על הקולות שהיו... אחת על הריח הנורא... המקום הפסטורלי מקבל תחושות אחרות.

אני ממשיכה לפזר דגלים, או כמו שאחותי ניבה קוראת לה - "שותלת דגלים" ולא מפספסת אף קבר אחים.

למקום עצמו יש עוצמות אך המפגש עם האנשים חזק פי כמה.

The screenshot shows a website page for Helen Hamermesh. The header includes the name 'הלנה המרמש' and a search bar. The main text discusses her life, her work as a translator, and her involvement in the Holocaust memorialization process. A sidebar on the right contains a photo of Helen Hamermesh and some text. At the bottom, there is a small photo of a woman and a caption.

נשארתי לבדי עם החלטות על עתידי

לאחר הלימודים, ומחממת עבורי את ארוחת הצהריים. הרגשתי שאני אהובה ושדואגים לי.

אני זוכרת פעם שבה הם לקחו אותי עימם לטרט, שהיה בנושא מלחמת העולם השנייה והיה עבורי קשה לצפייה. כעסתי עליהם על כך שלא התחשבו ברגשותיי, ובדרכנו חזרה מהסרט הביתה הבעתי את מחאתי בכך שעברתי למדרכה בצד השני. הם הבינו אותי ולא נכנסו לביתם, עד שהגעתי גם אני. סירבתי לדבר עימם עוד מספר ימים לאחר מכן בגלל חוסר רגישותם.

במהלך התקופה שבה גרתי עימם, הצלחתי ליצור קשר עם דודי, **אברהם גלזר**, שעזב את אירופה לפני המלחמה והתגורר ברחובות. הוא דרש ממני לעלות ארצה, ועד אז דאג לכך שאעבור

רחל רובין

עם שחרור מחנה ברנן-בלזן, מיד לאחר סיום המלחמה, הציעו לי לנסוע לשוודיה. אני זוכרת קצינה בריטית, שאמרה לי בכל הזדמנות "Sweden is good". היא דאגה לשלומי, ובכל בוקר הייתה מניחה פרח קטן וסגול על יד מיטתי ומלטפת את ראשי ברכות. אלו היו ימים של פריחה, האביב הראשון לאחר המלחמה הנוראה.

החלטתי לבסוף לנסוע לשוודיה יחד עם קבוצת בנות שלא הכרתי. בשוודיה נשלחנו להסגר בבית חולים, מכיוון שחלקנו היינו חולות והיה חשש שמא נדביק אחרים. כבר ביום הראשון

נפלתי ושברתי את היד, כאשר טיפסתי אל החלון כדי להביט החוצה. זה היה לאחר ששמעתי מבחוץ קולות משחק של ילדים, ורציתי להיות איתם בקשר. זה היה כשנה לאחר שעזבתי את ביתי החם, והייתי צמאה לאהבה ולחום אנושי לאחר שנשארתי לבדי.

גבר ואישה שוודיים גילו בי התעניינות. הם הביאו לי חצאית עם שלייקס וניסו ליצור עימי קשר, למרות שרק התחלתי בלימודי שוודית. בכיס החצאית מצאתי פתק ובו כתובת המגורים שלהם. לא יכולנו לשוחח, אבל הצלחנו לתקשר באמצעות העיניים. גיליתי שאפשר לקבל חום ואהבה גם בלי מילים. יום אחד הגעתי אליהם הביתה כדי להודות להם על החצאית. ה-Mama חתכה עבורי אשכולית, והגישה לי אותה עם מעט סוכר, בזמן שאני שיחקתי עם הכלב שלהם. לא היו להם ילדים והם ביקשו לאמץ אותי. בהתחלה התקשיתי לקבל החלטה - הפרידה שלי ממשפחתי הייתה עדיין כואבת. אולם לאחר בקשות חוזרות, הלכתי עימם.

אני זוכרת שהגעתי אליהם הביתה. הם הכינו עבורי את החדר

להתגורר בסביבה של ילדים יהודים, בעזרתה של משפחה יהודית-גרמנית שהייתה עימי בקשר. תחילה שמרתי את העניין בסוד, אחי"כ שיתפתי אותם ועברתי לגור בפנימייה יחד עם עוד 60 בנות ממדינות שונות. למרות אהבתם של ה-Papa ו-Mama אלי והקשר שנוצר עימי, היה להם חשוב שאשמור על זהותי היהודית ושורשיי. הם נפרדו ממני באהבה ושלחו אותי לדרכי. אני זוכרת איך שעברתי

עם המנהל היהודי חדר אחרי חדר כדי לחפש מישהי מוכרת. הוא הבטיח לדאוג לי. בחדר שלי היו 8 בנות, ביניהן נערה בת 22. היה לי קשה להשלים את חומר הלימוד, ונאלצתי ללמוד עם בנות מבוגרות ממני במספר שנים.

עם עלייתי ארצה נותק הקשר מהמשפחה הזו למשך כ-5 שנים, אולם לאחר מכן המשכנו לשמור על קשר במשך למעלה מ-60 שנים. הם ביקרו אותי בארץ, לנו בחדר השינה שלי שפיניתי עבורם והכירו את בעלי וילדיי.

העם השוודי ראוי להערכה על כך שפתח את שעריו בפני כ-5000 ילדים, נערים ונשים חולות שניצלו מהמלחמה. הודות להם התאפשר לנו להתארגן ולעלות ארצה בעליה לגאליה ובלתי-לגאליה ולהניח את היסודות לבניית מדינת ישראל.

האחים קובי ואיציק רובין תומכים כאמם רחל ליד המצבה באתר הזכרון

גיליון הבולים שהופק לרגל 70 שנה לשחרור Stamps issued on 70th anniversary of Liberation

A special issue of Israeli stamps, commemorating 70 years of the liberation of Bergen-Belsen concentration camp, was presented to the President of Germany Joachim Gauck, by second generation, Jochi Ritz-Olewski, who was born at the Glyn-Hughes Hospital in the Displaced Persons camp of Bergen-Belsen.

The stamps were presented to President Gauck at the ceremony in the Bergen-Belsen former camp site, on April 26, 2015.

גיליון מיוחד של בולים ישראליים, אשר הופיע לציון 70 שנה לשחרור מחנה הריכוז ברגן-בלזן הוענק לנשיא גרמניה יואכים גאוק, בידי יוכי ריץ-אולבסקי, בת הדור השני לניצולי המחנה. יוכי נולדה במחנה העקורים ברגן-בלזן, בבית החולים ע"ש גלין-יוז, לאחר השחרור.

הגיליון הוענק בטקס המרכזי באתר המחנה לשעבר בגרמניה, ב-26 באפריל 2015. הגיליון המיוחד הונפק במהדורה מוגבלת של 101 עותקים בלבד.

government representative, before you were even prepared to return to Germany.

I am grateful that you decided to come. You are actively involved in your camps' survivors committees, and speak up for the interests of the former inmates. You are actively involved in keeping the memory of the pain and suffering alive, to ensure that the Nazis' crimes and evil deeds, their reign of terror and their frenzy of destruction, do not vanish from the world's consciousness, and in order to show goodwill to those born thereafter, to reach out in reconciliation to subsequent generations in Germany.

I am thus grateful to be permitted to meet you today, to be able to share a meal with you, to talk to each other, and to look each other in the eye.

It is good to fight evil whenever you can, with all permitted means at your disposal. But it is even better to banish evil by utilizing the forces of good, the good that is within us: the power of mercy, of goodwill, of magnanimity.

With this in mind, allow me to say once again just how very welcome you are here in Schloss Bellevue!

Speech by Federal President Joachim Gauck at the luncheon with representatives of concentration camp committees at Schloss Bellevue on 2 July 2015

Ladies and gentlemen,

I am very happy that you, former inmates of German concentration camps, are my guests this lunchtime. No, it's more than that: I am profoundly moved by your acceptance of my invitation, and by the fact that I am able to welcome you here. Of all the encounters here in Schloss Bellevue, this one is particularly momentous.

During the Nazi dictatorship, you were brutally and violently separated from your loved ones and torn from your normal lives by acts of sheer tyranny. You were the disenfranchised in the SS's empire of camps where dignity, decency and rights were trodden underfoot. It took a lot of luck to survive in this world, for whoever entered this empire was in effect doomed to die.

The names of the camps in which you were held - and from which you were only liberated because the Allied armies left the German Reich no option but unconditional surrender - these names will forever be names of disgrace for us Germans. These names embody a guilt that brings duties and responsibilities, even to those born after the events and those who are innocent of the crimes. Auschwitz, Buchenwald, Bergen-Belsen, Ravensbrück, Mittelbau-Dora, Sachsenhausen, Dachau, Flossenbürg, Neuengamme.

We will never forget these and other places of terror, whose names stand for hell on Earth. But they should not be remembered simply for the suffering of the past. They should also be viewed as charging us and our descendants with a mission - not to allow anything like this to ever happen again.

The Nazis' reign of terror began in Germany, targeting sections of the German population. It then brought war

and violence, persecution and destruction to almost all of Europe. You, ladies and gentlemen, knew and felt the true nature of their murderous ideology: Their

"שמות המחנות שבהם הוחזקתם, יהיו לנצח לחרפה עבורנו הגרמנים!" - כך אמר נשיא גרמניה יואכים גאוק לאורחיו, ניצולים ממחנות ריכוז ובהם ממחנה ברגן-בלזן. גאוק הזמין את ראשי הארגונים של הניצולים מרחבי אירופה, ובהם יו"ר ארגון ברגן-בלזן בישראל אריאל יהלומי, למפגש ייחודי שערך בארמון הנשיאות בלווי ברלין ב-2 ביולי 2015. נשיא גרמניה קידם את פני הבאים בחום ונשא בפניהם נאום מרגש המובא כאן.

exclusion of everyone who was considered different, the subjugation of the weaker, the disenfranchisement of everyone who did not meet their ideas of what a normal, healthy, supposedly German or so-called "Aryan" person should be, because they were Jewish, or Sinti and Roma, or disabled or homosexual, or Communist, or Social Democrat, or because they were a devout Christian, a priest, monk or nun, or a supposedly inferior Slav, or because they had the audacity to ask just once if all of this was really right - the arrests, the persecution, the war...

National Socialism meant the exclusion and disenfranchisement and ultimately the destruction of everybody who was not able or willing, or not considered worthy, to become a new person in the Nazi mould. These people were considered and labeled subhuman, their lives were worth nothing.

The fact that we are here together today, that you have come, seventy years after the war and the liberation of the camps, that is not self-evident, not even after all this time. For some of you, it was a long road to travel before you were willing to have anything to do with a German

Historic Handshake לחיצת יד היסטורית

The picture which symbolizes more than anything the peak of the events commemorating 70 years of the liberation of Bergen-Belsen concentration camp:

Ariel Yahalomi (Dimant), a survivor of Bergen-Belsen and Chairman of the Organization of Survivors of Bergen-Belsen in Israel, shakes hands with Joachim Gauck, the President of Germany. This handshake came after 70 years - a generation. 70 years ago no one could imagine such a meeting, as the Nazis looked at Jews only through the barrel of a gun. This handshake took place on April 26, 2015 at the main ceremony of the 70th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen, near the memorial at the former camp site.

התמונה שמשמלת יותר מכל את שיא האירועים במלאת 70 שנה לשחרור מחנה הריכוז ברגן-בלזן:

אריאל יהלומי (דימנט), ניצול מחנה ברגן-בלזן ויו"ר ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן ישראל, לוחץ את ידו של נשיא גרמניה יואכים גאוק. לחיצת היד הזו באה לאחר 70 שנה - שנות דור. לפני יותר מ-70 שנה לא היה ניתן להעלות על הדעת פגישה שכזו, כאשר הנאצים ראו את היהודים רק דרך כוונת הרובה. לחיצת היד המרגשת והסמלית הזאת התרחשה בטקס המרכזי של אירועי שנת ה-70 לשחרור, שהתקיים באתר מחנה ברגן-בלזן ב-26 באפריל 2015.

